

3.3 Technika repertoárových mřížek

Technika repertoárových mřížek nebo také Test repertoáru rolových konstruktů (*Role Construct Repertory Test*, zkráceně *Rep Test*), jak zněl původní název, je metodou vytvořenou americkým konstruktivistou Kellym (1955), jehož pojetí je uvedeno v kap. 2. V manuálu k této metodě, který vytvořili Fransella a Bannister (1977), dávají tito autoři techniku repertoárových mřížek do kontrastu s metodou sémantického diferenciálu. Zatímco výsledkem použití sémantického diferenciálu může být nomotetická mapa nějakého sémantického prostoru vymezeného určitými pojmy hodnocenými na adjektivních škálách spíše rozsáhlým souborem respondentů, cílem techniky repertoárových mřížek je idiografická mapa individuálního systému konstruktů.

Původní Kellyho (1955) inspirační zdroj spočívá v aplikaci testové procedury týkající se tvorby pojmů, jejímž autorem je Vygotskij, a která je součástí Kasaninova-Hanfmannova testu tvorby pojmů (Kasanin-Hanfmann Concept Formation Test), někdy také nazývaného Vygotského test, a dalších postupů. Na rozdíl od těchto postupů, které po respondentovi vyžadují, aby vytvářel pojmy na základě bloků, tváří, obrázků nebo pojmů, základním „materiálem“ techniky repertoárových mřížek jsou významné postavy respondentova života.

Na celý postup lze pohlížet jako na určitou formu strukturovaného rozhovoru (Fransella a Bannister, 1977). Nejprve je nutné na základě stanoveného seznamu obsadit jednotlivé postavy, které v životě respondenta hrály významnou roli, konkrétními postavami z jeho života. Těmto postavám se říká prvky nebo elementy.

Kelly (1955) předkládá seznam dvaceti čtyř názvů rolí (viz Kelly, 1955; Fransella a Bannister, 1977):

1. Učitel, kterého jste měli rádi (nebo učitel předmětu, který jste měli rádi)
2. Učitel, kterého jste neměli rádi (nebo učitel předmětu, který jste neměli rádi)
- 3a. Vaše žena nebo současná přítelkyně (pro muže)
- 3b. Váš muž nebo současný přítel (pro ženy)

4. Zaměstnavatel, vychovatel nebo důstojník, pod kterým jste pracovali nebo sloužili a se kterým jste obtížně vycházeli (nebo pod kterým jste pracovali v situaci, která se vám nelíbila)
5. Zaměstnavatel, vychovatel nebo důstojník, pod kterým jste pracovali nebo sloužili a kterého jste měli rádi (nebo pod kterým jste pracovali v situaci, která se vám líbila)
6. Vaše matka (nebo osoba, která ve vašem životě hraje úlohu matky)
7. Váš otec (nebo osoba, která ve vašem životě hraje úlohu otce)
8. Váš bratr nejbližší věkem (nebo osoba, která byla nejvíce jako bratr)
9. Vaše sestra nejbližší věkem (nebo osoba, která byla nejvíce jako sestra)
10. Osoba, se kterou jste pracovali a se kterou bylo snadné vyjít
11. Osoba, se kterou jste pracovali a které bylo těžké porozumět
12. Soused, se kterým dobře vycházíte
13. Soused, kterému máte potíže porozumět
14. Chlapec, se kterým jste dobře vycházeli, když jste byli na střední škole (nebo když vám bylo 16 let)
15. Dívka, se kterou jste dobře vycházeli, když jste byli na střední škole (nebo když vám bylo 16 let)
16. Chlapec, kterého jste neměli rádi, když jste byli na střední škole (nebo když vám bylo 16 let)
17. Dívka, kterou jste neměli rádi, když jste byli na střední škole (nebo když vám bylo 16 let)
18. Osoba stejného pohlaví jako vy, kterou byste rádi měli jako společníka na výletě
19. Osoba stejného pohlaví jako vy, kterou byste rádi neměli jako společníka na výletě
20. Osoba, se kterou jste byli nedávno v blízkém spojení a která vás zdá se nemá ráda
21. Osoba, které byste nejraději pomohli (nebo které je vám nejvíce líto)
22. Nejinteligentnější osoba, kterou osobně znáte
23. Nejúspěšnější osoba, kterou osobně znáte
24. Nejzajímavější osoba, kterou osobně znáte

Tab. 3.1: Významné postavy používané v Rep Testu

Self	12. Soused
1. Já	Valence
Rodina	13. Odmítající osoba
2. Matka	14. Litovaná osoba
3. Otec	15. Ohrožující osoba
4. Bratr	16. Atraktivní osoba
5. Sestra	Autority
Blízcí	17. Přijímaný učitel
6. Manžel(ka)	18. Odmítaný učitel
7. Bývalý partner	19. Šéf
8. Kamarád	Hodnoty
9. Bývalý kamarád	20. Úspěšná osoba
Situační	21. Šťastná osoba
10. Duchovní	22. Etická osoba
11. Lékař	

Každou roli uvedenou v seznamu je tedy nutné „obsadit“ konkrétní osobou známou respondentovi z osobní zkušenosti. Potom následuje fáze nazývaná elicitace konstruktů, při které jsou respondentovi předkládány vždy trojice karet, na kterých jsou napsána jména nebo označení osob vybraných v předchozí fázi. Jeho úkolem je označit dvě osoby z této trojice, které jsou si podobné a odlišné od třetí osoby, a pojmenovat, na základě čeho je označená dvojice podobná a čím se třetí osoba liší. Při tom je třeba mít na paměti několik teoretických, empirických a praktických aspektů, které budou uvedeny dále.

Na jiném místě ale Kelly (1955, s. 274) uvádí poněkud odlišný seznam prvků představovaných významnými postavami respondentova života, které rozděluje do několika skupin (viz tab. 3.1).

Fransella a Bannister (1977) upozorňují na to, že objekty, pojmy nebo podněty, které lze použít jako prvky nebo elementy techniky repertoárových mřížek,

mohou být také jiné v závislosti na záměrech uživatele této techniky. Uvádějí, že v různých výzkumech byly použity povolání, pocity, situace, nemoci, prostory, fotografie lidí, Rorschachovy tabule, obchody, cizí země, mytologické postavy atd. Zajímavou možností je definice prvků jako párových vztahů mezi lidmi – Petrův vztah k Monice, Moničin vztah k Petrovi, Moničin vztah k otci, Petrův vztah k manželce atd. Při vytváření vlastních seznamů elementů je třeba uvažovat o dvou důležitých faktorech (Fransella a Bannister, 1977):

1. Elementy musí ležet v rozsahu vhodnosti používaných konstruktů. My sice předem neznáme konstrukty, které bude respondent vytvářet na základě párového porovnávání, ale mřížku používáme s nějakým záměrem, takže víme, jaké oblasti by se měly konstrukty týkat. Na základě toho musíme volit vhodné prvky.

2. Elementy musí být reprezentativní vzhledem k souboru, ze kterého jsou vybírány. Z toho důvodu se jeví jako vhodnější používat seznam názvů rolí spíše než např. seznam respondentových přátel (Fransella a Bannister, 1977).

Na základě výše uvedených skupin uvádí Kelly (1955), které trojice jednotlivých prvků je podle jeho názoru užitečné vzájemně porovnávat. Celkový počet všech možných trojic vytvořených z původních 24 názvů rolí je totiž 2024 a těžko lze očekávat, že by byl nějaký respondent ochoten takový úkol podstoupit. A i kdyby podstoupil, sumarizovat všechny konstrukty vzniklé na základě všech těchto porovnání by byl úkol velmi náročný.

Celkem Kelly (1955) uvádí osm možností, jak lze Test repertoáru rolových konstruktů administrovat (viz také Fransella a Bannister, 1977):

1. Karetní forma minimálního kontextu. V této formě administrace jsou názvy jednotlivých rolí a jména osob, které byly pro tyto role obsazeny v konkrétním případě, napsány na kartách. Respondentovi jsou vždy předloženy tři z těchto karet (tzv. minimální kontext), na jejichž základě má definovat konstrukt.

2. Šablonová forma minimálního kontextu. Tento postup je velmi podobný předchozímu, až na to, že názvy rolí a jim odpovídající vybrané osoby jsou napsány na jediném formuláři pod sebou a pro výběr konkrétní trojice je použita šablona, která ve výřezech ukáže řádky obsahující členy této trojice a zbytek zakryje.

3. Forma plného kontextu. Na tuto formu administrace jsou podle Kellyho (1955) nutné větší zkušenosti. Používají se opět karty, které se rozloží před respondentem, který je vyzván, aby vytvořil skupiny podobných lidí. Jakmile vybere první dvojici karet, následuje otázka, v čem spočívá podobnost těchto dvou lidí. Při výběru třetí karty se opět zeptá, jestli jsou všichni tři stále podobní z téhož hlediska. Pokud respondent naopak některou kartu odkládá stranou, je nutné se ho zeptat, zda rozdílnost této osoby stále spočívá v hledisku uplatněném pro posouzení podobnosti shlukovaných karet. Průběh shlukování se neustále zaznamenává z hlediska toho, které karty tvoří skupiny a které jsou izolované, aby bylo jasné, jak v které fázi respondent vysvětluje podobnosti a nepodobnosti mezi jednotlivými lidmi nebo jejich skupinami. Tato forma administrace je tedy nejbližší rozhovoru.

4. Sekvenční forma. V tomto případě se také používají karty, ale je pevně stanovené pořadí jejich používání, které je naznačeno v tab. 3.2. Začne se trojicí karet s čísly 24, 23 a 22. Po zjištění konstruktů založeného na tomto minimálním kontextu se karta s číslem 24 odloží a přidá se karta s číslem 21. Pak se odloží karta s číslem 23 a přidá karta s číslem 20 atd. Celkový počet triadického porovnávání je tedy 24.

Tab. 3.2: Postup předkládání karet v sekvenční formě administrace (podle Kellyho, 1955; s. 225)

24	23	22
23	22	21
22	21	20
...	...	...
...	...	...
3	2	1
2	1	24

5. Sebeidentifikační forma. Z předchozí formy vyplývá také tato forma administrace, při které je k sadě karet přidána karta s nadpisem „Já“, aby se zjistilo, jaké konstrukty spojuje respondent sám se sebou. Začne se s kartami s čísly 24 a 23 a kartou „Já“. Potom se odebere karta s číslem 24 a přidá se karta s číslem 22. Karta „Já“ je tedy ve všech případech součástí trojice. Trojic je tedy opět 24.

6. Forma osobní role. V tomto případě je cílem zjistit konstrukty, které ovládají role. Postup předkládání karet je naprosto stejný jako v případě sebeidentifikační formy, ale instrukce se liší. Respondent si v tomto případě má představit, že on a dvě osoby z karet jsou večer samy spolu. Na jakém místě by byli? Co by se stalo? Jak by se pravděpodobně choval respondent a jak druzí dva? (Kelly, 1955; s. 225-226)

7. Forma plného kontextu s vlastností osobní role. Již z označení této formy administrace je možné odvodit pravděpodobný postup. Po dokončení klasifikace karet formou plného kontextu se vezme karta „Já“ a přidá se k jedné z vytvořených skupin. Respondent si opět má představit, že by strávil večer s touto skupinou. Co by se stalo? Kde by to bylo? Jak by s nimi vycházel? O čem by mluvili? Jak by se pravděpodobně choval on a jak ostatní? Tímto způsobem by se karta „Já“ pokládala ke všem skupinám i izolovaným kartám a kladly by se tytéž otázky.

8. Skupinová forma. Tato forma administrace se nejvíce podobá klasické formě dotazníku. Respondent postupně plní úkoly popsané v psané instrukci a jednotlivé póly konstruktů písemně zaznamenává do připraveného formuláře.

Celkem 22 triád jednotlivých prvků ve skupinové formě mřížky je založeno na seznamu rolí obsažených v tabulce 3.1. Kelly (1955) také vysvětluje logiku těchto porovnání, která uvádějí i Fransella a Bannister (1977):

1. Porovnávání hodnot (triáda 20, 21, 22 – viz tab. 3.1): Porovnávání a zjišťování podobnosti a kontrastu představitelů úspěchu, štěstí a etiky.

2. Porovnávání autorit (17, 18, 19): Porovnávání osoby, jejíž myšlenky respondent přijímá, osoby, jejíž myšlenky nepřijímá, a osoby, jejíž podporu v určitém období svého života potřeboval.
3. Porovnávání valencí (13, 14, 16): Porovnávání osoby, která respondenta z ne zcela známých důvodů odmítá, osoby, které by respondent podle svého názoru mohl být užitečný, a osoby, kterou by rád lépe poznal. Lze očekávat, že zde půjde o projekci postojů, protože ani jednu z těchto osob respondent dobře nezná (Fransella a Bannister, 1977).
4. Porovnávání intimity (6, 7, 8): Toto třídění má tendenci odhalovat vlastnosti případného konfliktu, protože je zde jednak podobnost nebo kontrast mezi dvěma intimními postavami opačného pohlaví (tzn. manžel nebo manželka a bývalý přítel nebo bývalá přítelkyně) nebo mezi intimními postavami téhož (kamarád nebo kamarádka) a opačného pohlaví (manžel nebo manželka).
5. Rodinné porovnávání (2, 3, 4): Porovnání otce, matky a bratra vede k formulaci konstruktů týkajícího se rodinných vztahů.
6. Porovnávání sestry (5, 17, 21): Trochu kostrbaté označení pro trochu zvláštní trojici tvořenou postavou sestry, přijímaného učitele a šťastné osoby.
7. Porovnávání matky (2, 9, 17): Porovnání postavy matky s bývalým přítelem a přijímaným učitelem.
8. Porovnávání otce (3, 19, 20): Porovnání otce s postavou šéfa a úspěšné osoby.
9. Porovnávání bratra (4, 13, 18): Porovnání bratra na jedné straně s osobou, která respondenta odmítá, a na druhé s osobou, kterou odmítá on.
10. Porovnávání sestry II (5, 13, 18): Porovnávání postavy sestry se stejnými osobami jako v předchozím třídění.
11. Porovnávání dobroty (5, 14, 22): Zde se porovnávají sestra, litovaná osoba a etická osoba.
12. Porovnávání hrozby (4, 9, 15): Možnost konstruovat hrozbu za pomoci postav bratra, bývalého kamaráda a ohrožující osoby.
13. Porovnávání manžela (manželky) (6, 15, 21): Manžel nebo manželka jsou porovnávány s ohrožující osobou na jedné a šťastnou osobou na druhé straně.
14. Párové porovnávání I (2, 6, 7): Matka v kontextu manžela nebo manželky a bývalého přítele nebo bývalé přítelkyně.

15. Párové porovnávání II (3, 6, 7): Otec ve stejném kontextu.
16. Porovnávání společností (8, 9, 16): Kamarád, bývalý kamarád a přitažlivá osoba.
17. Porovnávání sourozenců (1, 4, 5): Porovnání sebe sama s bratrem a sestrou.
18. Výkonové porovnávání (19, 20, 22): Do kontextu jsou dáni šéf, úspěšná osoba a etická osoba.
19. Porovnávání rodičovských preferencí (2, 3, 15): Otec a matka v porovnání s ohrožující osobou.
20. Porovnávání potřeb (1, 14, 16): Respondent sám sebe porovnává s litovanou osobou a atraktivní osobou. Na základě tohoto konstruktů je možné porovnat z relativního a absolutního hlediska respondentovy osobní potřeby.
21. Kompenzační porovnávání (7, 13, 14): Bývalý přítel nebo bývalá přítelkyně spolu s odmítající osobou a litovanou osobou. Týká se reakcí na ztrátu vztahu.
22. Identifikační porovnávání (1, 6, 8): Nejdůležitější porovnávání, zahrnující sebe sama, manžela nebo manželku a kamaráda nebo kamarádku (viz Kelly, 1955, s. 275-277; Fransella a Bannister, 1977; s. 26-27).

Kelly (1955) uvádí šest předpokladů původní techniky repertoárových mřížek, které jsou podle Franselly a Bannistera (1977) použitelné i na její pozdější modifikace.

1. Zjištěné konstrukty by měly být propustné (permeabilní), což znamená, že by měly být použitelné i u jiných prvků než původních tří, na základě jejichž porovnání byly pojmenovány.
2. Měly by být zjištěny konstrukty existující již dříve, tzn. ne konstrukty vzniklé aktuálně v situaci testování.
3. Označení konstruktů by mělo být komunikovatelné, pochopitelné administrátorovi testu. Často je nutné si porozumění konstruktům ověřit rozhovorem s testovanou osobou.
4. Zjištěné konstrukty by měly vyjadřovat skutečné respondentovo porozumění nebo chápání způsobů, jakými se lidé dívají na věci, ať už je toto chápání správné nebo nesprávné.

5. Respondent by se neměl zcela distancovat od prvků nebo zjištěných konstruktů. I sám sebe musí být schopen umístit někde podél dimenzí jednotlivých konstruktů.
6. Konstrukty by měly být explicitně bipolární. Tím, že člověk o něčem řekne, jaké to je, říká také, jaké to není.

Na některé zjištěné konstrukty je potřeba se ještě podrobněji dotazovat, protože jinak by nebylo možné s nimi dále pracovat. Kelly (1955) uvádí šest typů těchto „nejasných“ nebo nedostatečně definovaných konstruktů a způsoby, jakými je nutné se osob dále dotazovat.

1. Situační konstrukty. Příkladem takového konstruktů je: „A a B jsou ze stejného města a C je odjinud.“ V takovém případě je nutné se ptát dále, jakým způsobem jejich společný původ ze stejného města způsobuje jejich podobnost nebo v čem ještě jsou si podobní kromě společného původu.
2. Příliš propustné konstrukty. Podobný postup jako v předchozím případě je třeba použít, pokud jsou konstrukty vytvořené např. na základě pohlaví.
3. Příliš nepropustné konstrukty. Opět podobné způsoby dalšího dotazování v případě příliš výlučného rozlišování jako např. „tito dva jsou elektrikáři a ten třetí je inženýr“.
4. Povrchní konstrukty. Např. „mají stejnou barvu očí“.
5. Vágní konstrukty. „Oba jsou fajn.“ V tomto případě je možné kromě dalšího vysvětlení požádat také o jmenování dalších lidí, kteří jsou „fajn“.
6. Konstrukty přímo vyplývající z názvu role. Pokud např. podobnost spočívá v tom, že „oběma je těžké porozumět“, je možné se zeptat, zda fakt, že oběma je těžké porozumět, znamená ještě něco dalšího, co je činí podobnými (Kelly, 1955; s. 222-223).

Každý konstrukt je vytvořen na základě tzv. *minimálního kontextu*, tzn. na základě trojice nebo triády vzájemně porovnávaných prvků. Na základě podobnosti dvou těchto prvků je vytvořen tzv. *emergentní pól* konstruktů a na základě kontrastu třetího z těchto prvků vůči prvním dvěma tzv. *implicitní pól*. Je ale možné, že konstrukt je možné použít i u dalších prvků Rep Testu. Proto je v původní Kellyho (1955) práci i v manuálu (Fransella a Bannister, 1977) uveden postup, kdy je

v záznamovém archu skupinové formy v příslušném řádku udělána značka u každého prvku, u kterého je také možné použít vlastnost tvořící emergentní pól daného konstruktů.

Kelly (1955) už ve své původní knize navrhl (kromě klinických postupů interpretace výsledků) postup neparametrické faktorové analýzy, umožňující zobrazit konstrukty každého jednotlivce v prostoru o několika málo dimenzích. Tento postup byl dále rozvíjen v pracích mnoha pokračovatelů.

Např. Fransella a Bannister (1977) popisují postup, kdy je možné jednotlivé elementy na dimenzi tvořené každým konstruktem seřadit. Každá individuální mřížka pak představuje pořadová data umožňující výpočet Spearmanových koeficientů pořadové korelace a následné provedení faktorové analýzy. V současné době autoři Brian R. Gaines a Mildred L. G. Shawová z Calgary spravují a neustále zdokonalují internetovou aplikaci nazvanou *WebGrid III*, u které může každý uživatel vytvořit vlastní formát mřížky, posoudit každý prvek mřížky na škále o zvoleném počtu bodů a zobrazit dimenzionální graf obsahující souřadnice konstruktů a elementů nebo dendrogram vzniklý pomocí určitého postupu shlukové analýzy obsahující konstrukty nebo elementy¹⁶. Tyto výsledky je možné využít k výzkumným účelům, ale i jako pomůcku klinické interpretace. Existuje také několik různých komerčních programů pro zpracování tohoto typu dat (Bringmann, 1992).

Dimenzionální analýzám dat získaných pomocí techniky repertoárových mřížek je také věnována celá kniha Patricka Slatery (1977), ve které na data z mřížek uplatňuje metodu analýzy hlavních komponent a zabývá se převážně psychometrickými otázkami.

Pro zpracování dat získaných technikou repertoárových mřížek vznikly zvláštní psychometrické postupy a bylo vytvořeno množství zajímavých indexů. Je to např. Bannisterova míra intenzity, která se týká výlučnosti použití konstruktů při predikci událostí – nízké skóry intenzity se vyskytují u schizofreniků, kteří se z hlediska psychologie osobních konstruktů vyznačují velmi „volnými“ konstrukty, na jejichž základě je možné predikovat prakticky cokoli. Naopak ostatní skupiny osob, ať už psychiatrickí pacienti jiní než schizofrenici nebo psychicky zdraví lidé, mají hodnoty tohoto indexu ve středním pásmu. Nejvyšší hodnoty se údajně vyskytují u

---

¹⁶ URL pro WebGrid III je <http://tiger.cpsc.ucalgary.ca:1500/WebGrid/WebGrid.html> (16. 11. 2003).

paranoidních pacientů, jejichž systém osobních konstruktů je velmi rigidní. Dalšími zajímavými indexy jsou kognitivní komplexita, což znamená míru mnohorozměrnosti nebo diferencovanosti systému dimenzí, na jejichž základě daná osoba interpretuje chování druhých osob, různé míry kognitivní integrace apod.

Technikou repertoárových mřížek stejně jako psychologií osobních konstruktů by bylo možné se zabývat mnohem podrobněji. Pro účely této publikace byly vybrány pouze některé postupy a principy – další stručné ukázky konstruktivistických postupů jsou uvedeny ještě např. v oddíle věnovaném tématické obsahové analýze nebo v úvodu k empirickým studiím.